

Абдулла Кодирий «Муштум» ойномасининг 1928 йилги 27-сонида Овсар имзоси билан «Йигинди гаплар» маколасини эълон қилдилар. Бу макола ўша пайтда ақллар орасида кўп гап-сўз ва турли мулохазаларга сабаб бўлади. Адиб Ўзбекистони Жиноят Қонунлари мажмуасининг «Рахбар ходимларни обрўсизлантириш» деган моддаси билан қораланади. Қарийб уч ойлик сўрок-терговдан сўнг, ёзувчи судда ўзининг ҳақлигини исботловчи ёзма нутқини ўқиб берадилар. Адибнинг ана шу нутқини ўқувчилар эътиборига ҳавола қилишни лозим топдик. Ундаги «Қулги ҳақида» ва «Таржимаи ҳол» бўлимлари марҳум отамиз — Ҳабибулло Кодирий тайёрлаган Абдулла Кодирий қитобларида, мақолаларида қисман фойдаланилганлиги сабабли, уларни ушбу матндан тушириб қолдик.

Шерқон КОДИРИЙ

Мен 1926 йилнинг 10 нчи январдан 10 нчи февралигача отпусқага кетиб, дам олиб юрганамда, бу «Йигинди гаплар» ном мақолани ёзганман. Отпусқадан қайтқандан сўнгра, 14—15-числода навбатдаги чикатургон «Муштум» журналининг сони учун материаллар тайёрлаганимда, уларнинг ичида бу мақолани ҳам кўшиб масъул муҳаррир Қомил Алимовга олуб борганман. Масъул муҳаррир Қомил Алимов ҳалиги «Йигинди гаплар» ном мақолани меним кўлумдан олиб, ўзининг кабинетида баланд овоз билан ўқиб берди. Ул мақолани ўқиб берган вақтида, унинг кабинетида ўрток Ғози Юнус, Санжар Мирмахмудов ва қонторчи (қонторачи — Ш. Қ.) Ҳалучаев бор эди. Масъул муҳаррир Алимов мақолани ўқуган вақтида, баъзи жойларини хато ўқугани учун мен тузатиб турдим. Кейин, ўқув тамом қилгандан сўнг, «хўб, бостирайлик», деди ҳам «яхши кетди», деб кўшимча қилди ва мен бостирганман, чунки Алимов ижозат бермаган ҳолда, табиий, мақоланинг материаллари йирткиланиб ташланса керак эди.

Мақолани, масъул муҳаррир Алимовга қурсатмасдан илғари, Зиё Саидийга ҳам ўқиб берган, худди бошлаганимда ходисанинг тепасига Хуршид ҳам қириб қолди. Мен ўқиб бергандан сўнг, «кўб яхши кетди» деб мақтаб юборди. Бу англашилмовчиликдан илғари расмият яъни идорага қелган мақолани бостириш ёки бостирмаслик тўғрисида муҳаррир резолюция қолмас эди. Ўшанинг учун бу мақола резолюциясиз бостирилган. Расмият фақат журналнинг 28-сонидан бошланди.

Бу мақола фақат қулғу тариқасида ёзилган, ҳеч бир ҳуқуматга ёки сиёсатга тегадиган жойи йўқ. Мақола босилуб, журнал тарқалгандан сўнгра, беш-ўн қунча ўтқандан сўнгра, Алимов Самарқанддан қайтуб қелди ва мени ўзининг олдига чақиртириб, «нимага

бостирдинг, мен ижозат бермаган эдим», деди. Мен «сен ижозат бердинг, мен бостирдим»», деб жанжаллашдим.

Маколани Алимовнинг кабинетига ўқигонда, Зиё Саидий йўқ эди ҳам кирган эмас, шахсий адоватга кетуб, «бор эдим», деб гапирадур.

Бу гувоҳларнинг мундоқ гапириши фақат шахсий адоватдан иборат, чунки бирон вақт жонларига теккан бўлсам керак, аммо қай тариқада уларга гап тегдирганимни айта олмайман. Гувоҳ Зиё Саидийни оғзаки танқид қилар эдим. Матбуотда танқид қилганим йўқ. Қисқаси, умуман, Зиё Саидий ва бошқалар манга қарши бўлгонлари учун ёлгондан гувоҳлик берадурлар.

«Йигинди гаплар» маколасини маънисини, келган-кетган гаплар, деган сўздир ҳам фақат кулги тариқасида ёзилгондир...

Маним 27 нчи сон «Муштум» журналидаги «Йигинди гаплар» сарлавхалик кулги мақолам ҳам шу асосларга солиниб ёзилгон сажиявий чин кулги эди. Мазкур мақоладаги мақсадим, кулги мезони билан харфат жадидга олингонда, қуйидаги мазмунлар хар қимга, хар бир гўдакка ошқора бўладур: Мақаланинг биринчи устун тўртинчи йўлидаги «Ўзбекининг ишчиси, дехқони, маорифи, шалтай-балтайини алх ухлайди» (алх — ҳаммаси барчаси) жумласи фақат муболага мақомида қўллангон бир гапдир. Мундан бошқа маънолар чиқариш ҳаёлот ёки васвасадир. Зеро, бошида бир оз муҳокамаси бўлгон хар бир киши Ўзбекистоннинг Улуг Уктабр инқилобигача бўлгон холи билан, Уктабрдан кейинги тўққиз йил ичидаги интибоҳини (уйғониш) (ижтимоиятда, илм ва маданиятда, ҳулоса ҳам бир жаҳада) чиқишдириб кўрса, ўзини тамоман бошқа бир оламда ҳис этадир. Бас мундаги жумла муболага орқалик ишчи-деҳқонни китиклаш, яъни уни яна ҳам юқори томонга қараб судраш мақсадида келтирилган: Бу жумла зоҳирий тузулишдан муболага-кулги, ички маънодан китиклаш. Турмушдан мисол келтирилганда, масалан: Тошпўлат аканинг бир ўғли бор; Тошпўлат ака ўғлининг ишга ихлосини, ўз ишида муваффақиятини яхши биладир. Лекин шундоқ бўлса ҳам, ўғлини «сен ялқовсан, одам бўлмайсан!», деб қамситадир. Бу қамситиш, яъни пўписа, қамситилгучининг чиндан ҳам ялқов ва гафлатда эканини кўрсатмайдир, балки унинг яна ҳам излатишга ва ўз нуқсонини қидириб тагин ҳам юқориланишга хизмат этадир.

Мазкур жумладан кейинги: «Аммо ўчоқ бошини холи топқон олақаргалар бўлса, ҳўбам билган номаъқулчилигини қиляпти?» жумласидирки, мазмуни ҳаммага ҳам яширин эмас:

Чор ва сармоя ҳукуматининг Ўзбекистонда колгон ва кўй терисига бурканиб эски хўжаликни димогидан чиқаролмогон жониворлари ҳамон шўро идораларида хукм сурадилар. Албатта улар кўлларида келганича, ишчи-деҳкон иктисодига ва шу восита орқалик унинг маориф ва маданиятига зарба беришга тиришадилар. Ҳам зарарликда шулар каторидан қолишмайдиргон, фақат ўз шахсий роҳати йўлида элни эмиб, кайгусиз, гоҳсиз, эчкининг оти Абдукарим бўлиб, етмаса игвогарлик билан кун кечирувчи ўзининг баъзи столпараст, танпараст шахсларимиздан киноядир. Мундан кейинги — «Килаверсин, эгасига товок-қошиқ керак бўлса, ахир бир кун катрон-патрон килуб оларов, огайни! Ишқилуб ўлмасдан баҳорга чиқиб олсамиз бўлимти...» Бу ердаги эга ишчи, деҳқондир ва чиқиладиргон баҳор уларнинг юксалиб чин социализмга етишмақларидир. Яъни ишчи-деҳқонларимиз иктисодан юксалиб, маърифатан юқорилашсалар, ўшандай зарарлик мустамлақачи ва бошқа унсурлардан кутилурлар, катрон қилиб уларни йўқотурлар, юварлар, деган маънода.

«Ерлилашдириш, ўзбеклашдириш...алх». — Бизда бир хил кишилар бор, яъни зиёлинамолар. Ўзлари амалда бир пуллик иш қилмайдирлар, аммо огизда кўча саситиб, хасратлануб юрибдурлар. Мазкур жумлалар ўшандай ишсиз, фақат хасратигагина таянгон унсурлардан киноядир. Масалан: «Ерлилашдиришдан ҳеч бир натижа қилмади, фалон иш билан мундай ҳолатга тушдим, хасратингни қимга айтасан», деб юргувчи олифталарга ҳамма вақт учрашилади. Овсар бўлса уларга «бибигни олдиға хасрат қил, хезлар!», деб захарҳанда қилади. Юқорида зикр қилингонидек, мақсадлари фақат мансабдан, қайфу-сафодан иборат бўлгон унсурлар бизда ҳали қуритилгон эмаслар ва бунга газета бетларидаги хабар ва шикоятлар онли шохиддир ва шулар каторида ҳалигидек қуруқ хасратчилар ҳам йўқ эмаслар. Аммо буларнинг қаршисида жони билан, тани билан ишчи-деҳқон саодатиға қурбон бўлиб бош тикканлар ҳам қўб, жумладан, ўртоқ Охунбобоев бунинг тимсоли мужассамидир. Ул ҳар қачон, ҳар ерда қамчилик ва нуксонларимиздан сўзлаб, бунинг учун қоралар, тадбирлар излашға, ҳам ишчи-деҳқон саодати йўлидаги тўсик қовларни олиб ташламоқ учун барқани қўмаққа қақиради.

Биринчи устуннинг 25 нчи йўлидан бошлаб, иккинчи устуннинг 4 нчи йўлиғача бўлгон ўртоқ Охунбобоев тўғрисидаги гаплар ёлғиз унинг шу сифатида киноядир. Масалан, фақат кўча саситиб, оғзақи гишгиш қилиб юрган анави хасратчилар қаршисида ўртоқ Охунбобоев активний равишда мажлис ва газеталарда қамчиликларни чертиб отади. «Ҳали-қу бу оғзақи гишгиша, аммо кечақи кун газетада... алх» (5 нчи йўл, биринчи устун), муқаддимаси шуни ифодақайди.

Икинчи устун 5—6 нчи йўллардақи, — «Шуқур қорнинг тўқ, қайгинг йўқ, бас тинқина оксоқоллингини қилаверсанг бўлмайқими?» жумласи шахсий ҳазил бўлиши баробарида, юқорида зикр қилингон қорни тўқ, бошқа қайгуси йўқ унсурлардан замзамадир. Яъни, айқилмаққим: Эй Охунбобоев! Нега сен ҳам ўшалардек қорнингини

силаб ётсанг бўлмайдами? Аммо бу жумладан анави танпарастларга онглатилмокчи бўлингон, айтилмак исталинган маъно бундайдур: Эй Абдулхаклар ва эй тан бандалари, ўрток Охунбобоевдан нега намуна олмайсизлар, ул сизларга ўхшаш корним тўк, кайгим йўк, деб тинчкина ётибдирми? (Мана шу ўринда айтилган маънони куйидаги жумлалар, яъни кулгунинг кетиши хам таъкидлайдур).

Иккинчи устун 7 нчи йўлдан бошлаб, 13 нчи йўлнинг охиригача бўлгон «тузук, чакирим-пакиримингга маним хам каршилигим йўк...» жумласи эса ўрток оксоколнинг мазкур маърузасини дархакикат илтифот этишга лойик бир цифр эканини, бизнинг тўкис маориф маданиятгаг эришмагимиз учун яна катта фидокорликлар кераклигини кўрсатиб англатиш учун келтирилган.

Иккинчи устун 17 нчи йўлдан бошлаб, «Шу замондаги баъзи одамларга ажаб хайрон коламан, бир минг болага битта мактаб бўлса нимаю, ўн минг болага битта тўгри келса нима кайги?» жумласи билан, яна юкорида айтганимча, ўрток оксоколнинг чиндан ишчи-дехкон маорифи ва бошкаси учун гамхўр ва бош огритганини кўрсатмакчи ва шу гунохи, яъни мазлум халк маориф-маданияти йўлида ўз-ўзини машаккатлагани учун овсарона уни шилталамакчидирман. Бундог киноялик мадх аксар халк орасида истеъмом килинадур. Масалан, тиришкок ва жонкуяр бўлгон иккин биров ўзини овсарликка солиб, «кўй, нима керак сенга шунча ташвишни! Шукр, бир кунинг бўлса ўтиб турирдур: Беш кунлик дунёда сен хам тинчкина юрсанг-чи?» - дейидирлар.

Иккинчи устун 20 нчи йўлдан бошлаб, 3 нчи устуннинг бешинчи йўлигача бўлгон «муддао мирзабошиларни кўпайтириб идораларни ерлилаштириш бўлса... алх» кулгулари ёлгиз ўрток Охунбобоевнигина эмас, балки бошка ўртоклар диккатини хам ерлилашдириш ва маданий маориф ишларига жалб килиш учун кўлланилгондир.

Маълумки, бизда икки хил зиёлилар бор: 1) эски, яъни Уктабргача бўлгон зиёлилар; 2) Янги Шўро зиёлийлари, такрорга хожат йўк; Инкилобгача бўлгон ва Уктабрдан кейинги зиёлийларни етиштирган омиллар ва шароит хаммага маълум. Шунинг учун, мен уларни тахлилига киришмай мазкур «Муштум» сонидаги зиёлийлар хакида бўлгон кулгулигим устида гапираман.

Учинчи устун 15 нчи йўлдан бошлаб, то 35 нчи йўлгача бўлгон гаплар мазкур икки хил зиёлийларни текширув максатида ёзилгондир. Масалан, «Ўрток Акмал (Икромов) Чўлпонбойнинг... шеъри билан зиёлийларнинг афтига туфургани холда, яна нима

учундир, хезлар тавба килса, уларга фирканинг кучоги очик! — деб, кўядир. Дархакикат, хезлар тавба килса, ўрток Акмал бу тавбага ишонадими, йўкми аммо унга айтадирган гапим бор...» Бу жумлалар зиёлийларни фирка кўзида тавба килгон бўлиб кўринуб, риёкорлик килмасинлар, тавбалари курук сўз беришдан иборат бўлмасин максатида айтилган. Мундаги харфан кузатилган муддао эрса мундог: Эй, зиёлилар! Сизлардаги баъзи бирилариингизнинг якин мозийдаги камбагаллар хўкуматида берган зарарларингиз майдонда, бунинг учун меҳнаткашлар афтларингизга туфласалар хаклидирлар. Меҳнаткашларнинг кучоги бизга очик экан, деб риё билан меҳнаткашлар ишига аралаша кўрмангиз, чунки меҳнаткашнинг акли-хуши бошида, якин ўткан кунларингиз унинг кўз ўнгида. Эй, ўрток, Акмал, агар улардан биртаси мазкур риёкор мунофилик холатида ишга аралашадиргон бўлса, сен бунга хазир бўл, эҳтиёт тур! Аммо тавба тўгрисида сенга айтадургон сўзим бор: «Мен хар куни худога тўккиз мартаба осий бўлиб, ўн саккиз мартаба тавба ва истигфор айтаман». Яъни бу гапдан мурод, уларнинг тавбалари биздаги оддий маънода юрган тавбадан бўлмасин. Бу кунги фирка олдида килинадургон тавба тамоман янги, чин маънодаги тавба бўлсин, хар куни тўккуз мартаба истигфор айтиб, ўн саккиз мартаба кайтадургон тавбадан меҳнаткашларга фойда йўк.

«Тавбага бўйин буккан банда бандаларнинг энг ярамасидур, куллуқ бунёд килгон расво, расволарнинг яна ашаддий расвосидир». Бу жумла билан, ўша оддий маънода бўлгон тавбани инкор килинадир, яъни тавба кулликдир, бўйин эгиш бандалиқдир, банда эса хакикатга тушуниб эмас, кучланиб, ожизланиб бўйин букадир. Бас, бу холдаги тавба-тавба эмас, балки шахсий ихтиёрни, мухокамани кўлдан бериб одамгарчиликдан чиқишдир. Бу дунёда тавба, куллуқ килиш бўлмасин, чунки бу расволик, аммо хакикат олдида бўйин эгиш бўлсин. Узинг бир хакикатга конмай туриб ва ўзингнинг хатойингга тушунмай туриб, факат ожиздан килингон тавба—тавба эмас, хам ўзгани алдашдир, расволикдир.

«Ўз бутунлигини саклай олмагон бошкага енг бўлолмайдир». Бу жумла юкорида айтилган ихтиёрий шахсни такрорлайдир. Яъни, шахсий бутунлик, мусталик шахсият куллик билан зиддир. Шахсий устунлиги бўлмагон, яъни ўзида хакикатни ихтиёр кила билиш кучи тополмогон ожиз, ихтиёрсиз одамлар жамият учун фойдалиқ ва чин аъзо бўлолмаслар. Чунки, аксар мунофилик ва майдалиқ ихтиёрсиз хам ўзига ишончсиз ва имонсиз кишилардагина гавдаланиши илмий равишда исбот килингондир.

Мени маъюблар курсисига ўткизгон «Йигинди гаплар» маколасининг асли кузаткани ва ёзгувчисининг максати юкорида мазкур шархлардан иборатдир. Бундан бошка маънолар чиқариб турлик эҳтимолларга бориб кайтиш ўринсиздир. Агар баъзи ўртоклар шундай мулохазаларга кеткан эканлар, бу эса кулгуликнинг, айникса адабий кулгуликнинг бизда хали ёшлигидан ва ўзлашиб кетмаганлигидан келадир. Шуни хам

айтиб ўтишни, ёдларингизга солишни лозим топаманки, кулги маколадаги мустаор имзо маколанинг харакатии аксар вақт ўз тарафига буриб юритадилар яъни музика ёзгувчининг мустаор шахсига лойик гаплар, жумла ва таъбирлар оркасидан эргашадур, маколанинг имзоси «Овсар» кўйилган, демак ундаги кўб таъбир ифодалар овсарона, далиёнадир. Тентакни тентак тинглайдир деганларидек, кулгуликдагина эмас, умуман сажиявий адабиётга якин тургон кишилар бу маколани шу нуктадан караб текширсалар яна ҳам хакикат очиладур. Масалан, маним кулгуликда ишлататурган неча турлик мустаор имзо яъни кахрамонларим бор: Калвак Махзум, Тошпўлат, Овсар, Думбул, Шилгай ва бошқалар. Агар сиз шу имзолар билан ёзилган кулгуликларни текшириб чиксангиз, мунда асли ёзгувчининг шахсини тамоман кўролмайсиз, фақат сўзни имзо эгасининг ўз огзидангина эшитасиз. Калвак Махзумни ўқинг: Кўбдан хакикий хаёт билан алоқаси узилган, мадраса хурофоти илан мияси говлагон холис бир махалла имомини кўрасиз. Тошпўлатни ўқинг: Ишсиз, бири бит, бити сирка бўлмагон ва шу факирлик оркасида ўгрилик ва фахшият денгизида сузиб тажангланган холис бир чапанини кўрасиз. Овсар ва Думбулларни ўқинг ва текширинг, хоказо.

Одил сидлардан сўрайманким, мен айбланган маколани, маним устимда турлик шубхалар тугдиргон кулгулукни шу юкорида саналгон мезонларга солиб текширилса ва ҳукум берилса экан. Кулгуликда улар айтқандек ёмон ният билан яширилгон ҳеч бир маъно йўқ. Харна ёзилғони бир «Овсар» тилидан фақат ишчи-деҳкон манфаати кузатилиб айтилган, ҳукумат кишиларига бўлгон гаплар ўртоқлик хазили, шахсий мазохор, мундан бошқа гаплар, маънолар бўлса юкорида бир даража таъдод (санамок —Ш. К.) килуб ўтдим. Шохидлардан олий Судга мен коралангувчи — кора курсида ўлтиргувчининг фақат шахсий адоват оркасида бу холда тушунганим яхши англашилди, деб биламан. Мундог бўлса ҳам, яна бир даража шохидларнинг ўз сўзларидан ясаб, адолатлик судларнинг хотирларига тушуриб ўтаман:

1. Гувоҳлардан ўртоқ Левченконинг сўзига карагонда, Ўрта бсиёда сиёсий жихатдан юкори ўринни ушлаган «ГПУ» 27 нчи соннинг дунёга чикарилишига рухсат берган. Яъни «ГПУ» нинг рухсат беришидан шу маъно англишиладиким, маним мазкур сондаги «Йигинди гаплар» маколам судларга илмий ва адабий йўлда шархлаб берганимдек, зарарсиз, нафсониятлар айтган маънода эмасдир. Ҳам шундоқ бўлиши табиий. Йўкса, хар бир нуктани эринмай текшириш билан машхур бўлган сиёсий идора 27 нчи сон «Муштум» нинг дунёга чикарилишига йўл кўймас ва рухсат бермас эди. Аммо бир неча шахслар бу маколани ўзларининг, билмадим, кандогдур тарозуларига солиб, зарарлик топишлари эрса, гаразгўйлик, тирнок остидан кир излашдан бошқа нарса эмасдир.

2. Хуршид Шараф, маълумки, олгон таълимоти бўйича мени кораламокчи бўлади. Лекин, ўрисларнинг «бигизни копда... алх!», деган маколларидек, унинг меним устимда бўлгон тухматлари, бўхтонлари ўзининг берган жавоблари орасида «манаман» деб копнинг

корнини ёруб чикиб туради. Хуршиди тобон деганимиз ўзини жинниликка — тентакликка солиб каради. Аммо адолатлик судларнинг тўғри текширишлари хакикатни оча боруб, ёлгон шохидни обдон доводиратди, алвон рангга киргизди. Мен унинг доводир шаходатининг хамма нукталари устида тўхтамайман. Чунки, улар муфассал равишда, суднинг забтномасига киритилгандир. Аммо шунигина айтиб кўяманки, Хуршид дейдир: «Мирмухсин — мен «Бон-бон» деган манзумасини «босилмас...» деган эдим», деб айтди». Бу гап билан Хуршид, ўрток Мирмухсиннинг бир ваколатини содикона адо этмокчи эди. Бирок таассуфки, муваффакиятлик чикмади. Хуршид ўзининг бошка шаходатлари каби «Мирмухсин босилмасин деб резолюция кўйгонди мен асраб тургон эдим», — деса ихтимолки, маним устимга огир юкни кўюб, эгасига содик колгон бўлар эди.

3. Зиё Саиднинг хакикатка тескари, шаходати тўғриси унинг Коммунистик виждонига хавола киламан. Аммо бир неча нукталари устида тўхтаб олишга мажбурман: «Мухаррирнинг хонасига кируб, Комил билан Жулкунбойнинг жанжаллари устидан чикдим», дейдир. «Орада Санжар билан Гози Юнус хам бор эди», дейдир. «Ундан сўнг матбаага тушиб, архивни ахтариб юрсам, «Бон-бон» манзумаси чикди, карасам «Босилмасин. М.» деб имзо кўйилгон экан, лекин ўзим Хуршиднинг «Бахри кадам» маколасини олиш учун борган эдим», дейдир. «Шундан кейин «Бон-бон»ни папкамга солуб, идорага олиб бордим, ундан сўнг терговга топширдик», дейдур. Зиё Саиднинг бу сўзи нимани англатадир? Унинг бу сўзидан аник шу келиб чиқадики, ул «Бахри кадам» маколасини олиш учун бормагон, балки менга 114-статьяни бердириш нияти билан боргон. Чунки, конунан лозим эдики, архивни караганда, ёнига холис кишиларни чакируб текшириш ва акт килиш. Мана бу томондан хам маним устимга ишланган сохтагарлик ўз огзи билан айтуб турадур. Янада Зиё Саиднинг кеча берган жавоби ичидаги — «Муштум»да босилиши мувофик кўрилганлиги резолюция кўйилмагон маколалар хам бўлар эди, — деган сўзи хам одил судлар учун шоёни диккатдир.

4. Энди обллитнинг саркотиби ўрток Мильков устида тўхтамайман. Мен тўғрилиқ оркасида, бош кетса «их» дейдирган йигит эмасман. Мукаддимадаги сўзимда айтдим: Мен ўша кун матбаага тушганимда, ёлғиз «Йигинди гаплар»дагина эмас, балки бошка материалларда хам обллитнинг штампаси йўқ эди. Энди бугун хайрон қоламан, бундаги штамплар каёқдан келди, ёки бунда хам маним устимга бир юк ортокчи эдиларми? Ўртокнинг дабба жавобидан маълум бўладирким, бу орада хар бир найранг курмокчи бўлгонга, ишни чалкаштируб меним бошимни котириб, доводиратмокчига ўхшайдирлар. Дархакикат, гап шундай бўлмаса, обллит деган масъул бир ўринда ўлтиривчи ўгил боланинг жавобини каранг эмиш фирка ўргани бўлгони учун «Муштум»нинг материаллари текширилмасдан, устига штамп босилиб берилар экан. Бу холда, журналнинг обллитнинг рухсатисиз чиқара бериши лозим бўлмасмиди? Хар бир сахифа материалга штамп босишнинг нима хожати ва карточка ёзишнинг кандай зарурати бор эди? Бу масала жуда муаммо. Тузук, обллитнинг рухсати, яъни штампаси бўлиши маним учун зарарлик эмас, лекин ўзим матбаада материални кўрган чоғимда штамп йўқ эди...

Кискача таржимаи холимни баён этиб, сўзимнинг охирида шуни айтмоқчиман: Маколани зарарсиз ва журналга мувофиқ топиб босишга рухсат бергувчи Комилнинг ўзи эди. Бу кун ўз лавзидан кайтиб, виждони олдида кип-кизил ажива бўлгувчи, мени коралагувчи ва устимга бошка бўхтонларни такигувчи ҳам унинг ўзи бўлди. Уч ойлардан бери, матбуот саҳифаларида ўринсиз ва бошка, факат менга каратилис бўлгон хаксиз хужумлар, англашмовчиликлар, бемаза иснодлар ва жимжималик замзамаларнинг бош омили ҳам шубҳасиз Комил ва шериклари эди. Хулоса, адоват мамлакат рангида бўялди.

Сўзимнинг охирида, ўзимнинг асли гоё ва маслагим билан ҳам ҳозиримни кискача таништириб кўяйин: Мен Шарк озодлигини ва унинг мазлум пролетариат саодатини факат — Ленинизм оркасида вужудга чиқишига ишонган бир кишиман. Бу гапни сизнинг берадурган жазоингиздан кўркиб эмас, балки виждоним, имоним тазйики остида сўзлайман. Лекин бу озодликдаги чин курашувчилар — лавзсиз кўрқоклар, шахсий адоват оркасидан бахт куткучи майда кишилар бўлолмаслар; аммо ўрток Лениннинг соғлом, улуг, газаматсиз, гидирсиз йўлига томон холис ниятда бел боғлагувчи қахрамонларгина бўлурлар. Маним ҳақимда ким нима деса десин, лекин мен Маркс ва Лениннинг хароратлик шогирдиман, чунки, мен Лениндан рух олиб, Марксдан илҳомландим.

Сўзим охирида одил судлардан сўрайман: Гарчи мен турлик бўхтон, шахсият ва сохталар билан, ҳам англашилмовчиликлар оркасида, иккинчи окланмайдургон бўлиб кораландим. Лоакал уларнинг, кораловчи қора кўзларнинг кўнгли учун бўлса ҳам, менга энг олий бўлгон жазони бера кўрингиз. Кўнглида шамси губороти, тесқаричилик максоди бўлмогон содда, гўл, виждонлик йигитга бу қадар хўрликдан ўлим тансиқрокдир. Бир неча шахсларнинг орзусича, маънавий ўлим билан ўлдирилдим. Энди жисмоний ўлим менга кўркинч эмасдир. Одил судлардан мен шуни кутаман ва шуни сўрайман.

1926 йил, 16 июнь. Самарқанд